

Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi

Hasan Bülent KANTARCI *
Rıdvan KARACAN **

Özet

Bu makalede mali disiplinin sağlanması açısından Türkiye ve IMF ilişkileri incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin IMF ile ilişkilere başladığı zamandan itibaren ekonomik ve mali gelişmeleri mali disiplin açısından ele almaktır. Türkiye IMF ile üye olma aşamasından günümüze kadar çok sayıda stand-by düzenlemesi yapmıştır. Bu düzenlemelerin birçoğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. IMF programları, 1998 yılından sonra daha sık uygulanmaya başlanmış ve yapısal önlem veya yapısal reform adı altında oluşturulan düzenlemelere yer verilmeye başlanmıştır. IMF'nin de desteğiyle uygulamaya konulan ekonomi ve maliye politikalarının dönemler itibarıyla mali disiplini ne derece sağladığı konusu bu makalede açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: mali disiplin, maliye politikası, IMF ve Türkiye ilişkileri.

The Evaluation of the Relationships Between Turkey and IMF with Regard to Fiscal Discipline

Abstract

In this article, the relationships between Turkey and IMF is analyzed with regard to fiscal discipline in Turkey. The objective of this study is to discuss the financial discipline in terms of the economic and financial progress of Turkey since the beginning of the relationships between IMF and Turkey. A number of stand-by agreements have been made from the date Turkey associated to IMF. Unfortunately, most of those have failed. IMF programs were applied more frequently after the year 1998 and thenceforth those agreements called as structural precautions or structural reforms were handled. In this context, we try to explain how much

* Yrd.Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, (hbkantar@kocaeli.edu.tr)

** Öğretim Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksek Okulu, (rkaracan@kocaeli.edu.tr)

economical and financial policies carried out with the support of IMF provided the fiscal discipline in terms of period.

Keywords: *fiscal discipline, fiscal policy, the relationships between IMF and Turkey.*

JEL Classification Code: *F53 - International Agreements and Observance; International Organizations, F55 - International Institutional Arrangements, F59 - International Relations and International Political Economy: Other.*

Giriş

Kamusal harcamaların kamusal gelirlere eşdeğer olarak gerçekleşmesi şeklinde tanımlanan mali disiplin özellikle 2000 yılları sonrasında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile olan ilişkilerimizde büyük önem arz etmektedir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyadaki yeni oluşumda yerini almak, ekonomik kalkınmasını gerçekleştirebilmek için IMF'ye üye olmuştur.

Türkiye ile IMF arasında, Türkiye'nin ilk üyelik aşamasından günümüze kadar çok sayıda stand-by düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Ancak, 2001 yılı "Güçlü Ekonomiye Geçiş" Programına kadar IMF ile yapılan düzenlemelerde bir başarı sağlanamamıştır. Ortaya çıkan başarısızlıklarda gerek iç gerekse dış kaynaklı olumsuz gelişmelerin yanı sıra, yanlış uygulamalarıyla IMF politikaları da etkili olmuştur. Bu yüzden uygulanan programlarda IMF ile Türkiye arasında tam bir birliktelik sağlanamamıştır. Zaman içinde değişen IMF politikaları ve Türkiye'de yakalanan siyasi istikrar adeta uzun yıllardır yakalanamayan birlikteliği pekiştirmiştir.

Türkiye'de 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin yaşanmasının ardından Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte uygulanan sıkı bütçe politikaları ile son yıllarda mali disiplin hedefi yakalanmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan başarının daha iyi irdelenebilmesi için bu çalışmada 2000'li yıllar öncesi IMF ve Türkiye ilişkilerine de yer verilmiştir.

1. Mali Disiplinin Tanımı

Maliye politikasının disipline edilmesi, maliye politikasının kamu gelir ve giderleri arasında dengesizliğe yol açmayacak bir biçimde uygulanması anlamına gelmektedir. Maliye politikasının bu şekilde uygulanması halinde mali disiplin sağlanmış olacaktır. Mali disiplini kısaca, kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında oluşacak dengenin, yani kamu kesimi finansman dengesinin temel ekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkilere yol açmaması olarak tanımlayabiliriz. Devletin görevlerini verimli bir şekilde gerçekleştirebilmesi için mali ve parasal anlamda disiplinin sağlanması oldukça önem arz etmektedir (Kantarci, 2005:59).

Mali disiplinin sağlanmasıyla oluşan makroekonomik istikrar sonucu, artan kamu gelirleri ve sosyal harcamalar ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Sosyal harcamaların artışı bozuk olan gelir dağılımının düşük gelirli lehine düzelmesine sebebiyet vermektedir. Uzun dönemde gelir dağılımını olumlu yönde etkileyen diğer önemli bir faktör kamu bütçesinin fazla vermesidir. Bütçenin fazla vermesi kamu yatırımlarına ayrılacak kaynakların artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle orta ve uzun vadede kullanılabilir kamu gelirlerinin

artması kısa dönemde mali disiplinin sağlanmasıyla mümkün olacaktır (Arslan, 2003:26).

Tüm dünyada 1929 Ekonomik Krizinden sonra uygulamaya konulan Keynesyen iktisat teorisi, durgunluk döneminde vergi indirimlerini ve kamu harcamalarının artırılmasını, enflasyonist süreçte ise vergilerin artırılmasını, kamu harcamalarının kısılmasını savunmuştur. Fakat 1970’li yıllara gelindiğinde durgunluk döneminde artırılan kamu harcamalarının ekonomik canlanma ile birlikte kısılmadığı ve bu dönemde azalan vergi gelirlerinin vergi oranları artırılarak ve yeni vergiler konularak giderilmeye çalıştığı gözlenmiştir (Dileyici ve Özkıvrak, 2000:3).

Mevcut iktidarlar durgunluktan çıkmak yanında seçim zamanı yaklaştığında oylarını artırmak amacıyla genişletici maliye politikalarına yönelmişlerdir (Frey, 1978:149). Seçim sonrası uygulanan politikalar ise artan kamu açıklarını finanse etmek için vergi oranlarını artırmak şeklinde olmaktadır (Dileyici ve Özkıvrak, 2000:3). Ülkemizdeki durum da dünyadaki gelişmelerden çok farklı olmamıştır. Türkiye’de mali disiplinden uzaklaşılması sonucu büyük miktarlarda kamu borçları ortaya çıkmıştır. Bu kamu borçları da genellikle vergi oranlarının yükseltilmesiyle finanse edilmeye çalışılmıştır.

2. 1947-1960 Dönemi Mali Disiplin ve IMF ile İlişkiler

Türkiye özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası düzeyde siyasal ve ekonomik ilişkilere önem vermiştir. Bu anlamda yeni kurulan uluslararası örgütlere üye olmak istemiş ve IMF’ye üye olmuştur (Zeytinoglu, 1996:245).

Savaş sonrası dönemde muhafazakar para ve maliye politikası değişmiş genişlemeci para ve maliye politikaları izlenmiştir. Hükümetler, iç ve dış kaynak kullanımına ve iç talep genişlemesine dayalı hızlı ekonomik büyüme stratejisini uygulamaya başlamıştır (Şahin, 2002: 124). Türkiye Marshall Planı yardımlarından yararlanabilmek için 1947 yılında ABD ile İktisadi İşbirliği anlaşması imzalamıştır. Ayrıca 1947 ile 1950 yılları arasında IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Tediye Birliği’nden çeşitli krediler almıştır.

Bu şekilde alınan kredilerle birlikte dış borçların 1950 yılına gelindiğinde oldukça arttığını söyleyebiliriz. Ancak, savaş sırasında biriken altın ve döviz, bu borçları ödemeye yeterli seviyede olmuştur. 1950 yılında kurulan yeni hükümet, 1946’da başlayan liberalleşme eğilimini hızlandırmış; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)’nin dış ticarete % 60 liberasyon önerisi uygulamaya koyulmuştur. İthal ikameci sanayi politikalarına devam edilmiştir. Sanayide özel kesimin ağırlığını arttırmayı, yüksek taban fiyatları ve kredilerle tarım kesimini desteklemeyi ve önemli ölçüde dış kredi ve yardımlar sağlamayı programına almıştır. Yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için yeni düzenlemeler yapmıştır (Öner, 2001:475-476).

Bu dönemde Harcamaların büyük bir kısmını ulaştırma, enerji ve sulama tesislerinin kurulması, limanların inşası, bataklıkların kurutulması, yeni hastaneler ve okulların inşası gibi alt yapı hizmetleri oluşturmuştur. Kamu harcamaları için de iktisadi kalkınma faaliyetlerine ayrılan pay 1949’da % 17.5’ten 1959’da % 33.5’e yükselmiştir. Öte yandan, tarımda verimliliği ve pazarlama imkanlarını arttırmak amacıyla özellikle Ziraat Bankası, Tekel ve Tarım Kooperatifleri birlikleri aracılığıyla yüksek taban fiyatları ve sübvansiyon politikası uygulanmıştır. Ayrıca çeşitli tarım aletlerinin ithalatı da kolaylaştırılmıştır.

Dönem boyunca daha çok tarım kesimini kalkındırmaya yönelik harcamaların fazlalığı dikkat çekicidir. KİT' lerin sayısı ve faaliyet alanı genişletilmiştir. Artan makine ve teçhizat ithalatını dış borçlar ve yardımlar karşılayamaz hale gelmiştir. Bu borç ve yardımların oluşturdukları karşılık paralar da, kamu harcamalarının vergi gelirleri yetersizliğinden doğan finansman açığını kapamaya yetmemiştir. Bu yüzden emisyon ile beslenen dalgalı borçlarda ve hazine avanslarında artış görülmüştür (Yaşa, 1980:646-648). Bu olumsuz gelişme ve paralelinde dış borçların ödenmesi gereken zamanda ödenmemesi nedeniyle 1958 tarihinde bazı ekonomik tedbirler alınmıştır (Erginay, 1998:225).

IMF ile Ağustos 1958 yılında yapılan istikrar programı kapsamında; 1dolar 2.80 liradan 9 liraya yükseltilmiştir. Karşılığı Merkez Bankası'nda bloke edilen ve alacaklılara transfer edilemediği için biriken özel sektör borçları Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECC) ve ABD ile imzalanan anlaşma sonrası devlete devredilmiştir. Borcun 1958'den sonra doğan döviz kuru farkı bütçeden ödenmiştir (Öner, 2001:475-476). IMF ile yapılan istikrar programı neticesinde bütçe harcamaları ve emisyonda kısıtlamalara gidilmesine karar verilmiştir (Çelebi 1998: 129).

3. 1960 ve 1980 Dönemi Mali Disiplin ve IMF ile İlişkiler

Bu dönem ithal ikameci sanayileşmenin ve planlı kalkınmanın sürdürüldüğü bir dönemdir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planlaması ile sanayileşme konusunda önemli adımlar atılmıştır. Fakat dışa bağımlılık istenilen düzeyde azaltılamamıştır.

İkinci Beş Yıllık Planda kredi hacminin ekonomik istikrarı bozmadan artırılması öngörülmüştür. Ayrıca kredi politikalarında seçici olmaya dikkat edilmiş, kredilerin öncelikle sektörlerle verilmesi esas alınmıştır. Sanayinin ihracat içindeki payı % 18'den % 21.5 seviyelerine yükselmiştir. Ancak, bu da yeterli olmamış kalkınma politikalarında dış borçlanmadan vazgeçilmemiştir. IMF ile 10 Ağustos 1970 tarihinde yeni bir istikrar programı oluşturulmuştur. Yapılan yüksek oranlı devalüasyon ile 1 dolar Türk lirası karşısında 9 TL'den 14.85 TL'ye yükselmiştir.

1974 Dünya Petrol krizi Türkiye'nin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etki yapmıştır, buna rağmen şokun ilk etkileri dönemin yüksek işçi döviz girişi sayesinde hafif olmuştur. Ancak bu şekilde elde edilen döviz rezervlerin çabuk tükenmesini önleyememiştir. Bu durum uluslararası borçlanmayı daha da arttırmıştır. Giderek artan borç yükü karşısında uluslararası mali kuruluşların yardımlarını kesmeleri, Türkiye'yi uluslararası özel sermaye piyasalarına yönelmek zorunda bırakmış, alınan borçların kısa vadeli olması zamanında geri ödemeleri zorlaştırmış, sonuçta ülke 1977 yılı ortalarında Cumhuriyet tarihinin en önemli dış ödeme kriziyle karşı karşıya kalmıştır (Karabıçak, 2000:54-55).

Dönemin hükümeti her türlü imkanları kullanarak yeni kredi, dış yardım ve borç erteleme arayışına girmiştir. NATO ve OECD'ye olağanüstü yardımlar için başvurulmuştur. 1978 yılının Haziran ayında IMF ile bir istikrar paketi oluşturulmuş, fakat yaşanan siyasal istikrarsızlık bu paketin uygulanmasına izin vermemiştir. 1979 yılı başlarında IMF ile yapılacak bir anlaşma ön koşulu doğrultusunda yardım kararı alınmış ve 1979 Haziran ayında IMF ile bir istikrar paketi daha hazırlanmıştır (Çölaşan, 1998:10-11).

Özetle Türkiye, dönem boyunca IMF ile çok çeşitli tarihlerde stand-by anlaşmaları yapmıştır. 1963, 1966, 1967, 1968 ve 1970 yıllarında yapılan stand-by

düzenlemelerindeki şartlar yerine getirilmiş ve tahsis edilen toplam 1.4 milyar SDR'lik kaynağın tamamını kullanmıştır. 1961, 1962 ve 1965 yıllarında yapılan anlaşmalar sırasında, beklentilerin üzerinde gerçekleşen sermaye girişi, azalan ithalat talebi ve ödemeler dengesinin iyileşmesi nedeniyle tahsis edilen kaynakların tamamını kullanmaya ihtiyaç duymamıştır. 1964 yılında yapılan stand-by düzenlemesi iki defa revize edildikten sonra ve 1969 yılında yapılan stand-by düzenlemesi de yeni gelen hükümetin izlediği ekonomik model sonrası kredinin tamamı kullanılmadan iptal edilmiştir. 1978 ve 1979 yıllarında yapılan stand-by düzenlemeleri ise performans kriterlerinin tutturulamaması neticesinde iptal edilmiştir (Binay, 2000:2).

4. 1980-2000 Dönemi Mali Disiplin ve IMF ile İlişkiler

Türkiye IMF ile 1980'den itibaren üç yılı kapsayacak şekilde bir stand-by anlaşması yapmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarının öncelikli hedefi ekonomik istikrarın sağlanabilmesi açısından, döviz ve enerji darboğazını aşabilmek, ihracatı özendirmek olmuştur. Ekonominin düzlüğe çıkması için öncelikli hedef ihracatı artırmak olmuştur. Ancak dönem itibarıyla tarım katma değeri ulusal gelirin % 20'sine inmiştir ve bu kesimin toplam ihracatı ulusal gelire göre % 5'dir. Türkiye'nin bu düzeydeki bir ihracatla sorunlarına çözüm üretemeyeceği anlaşılmış, tarım dışından ihracat yapması zorunluluğu doğmuştur (Hatiboğlu, 1989:50).

24 Ocak kararlarıyla, bütçe açıklarının enflasyonist etkisi göz önüne alınarak bütçenin denkleştirilmeye çalışılması, en azından bütçe açıklarını mümkün olan en alt seviyeye indirilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, kamu tüketiminin kısıllacağı, yatırımların belli sektörlerle sınırlı kalacağı, transferlerin ve sübvansiyonların azaltılması yoluyla anti enflasyonist bir kamu harcaması hedeflenmiştir. Yine, 24 Ocak Kararlarıyla birlikte sabit döviz kuru politikası uygulamasından vazgeçilmiştir. Böylelikle, Türkiye'de iç ve dış enflasyon farklarını gideren gerçekçi bir kur politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulama, özellikle ilk yıllarda yurtdışı işçi dövizlerinde ve ihracat gelirlerinde olumlu gelişmelere yol açmıştır. Diğer taraftan, ithalat rejimindeki yasaklar kaldırılıp gümrük duvarları da asgari düzeye indirilerek dış rekabetin artırılmasıyla içeride üretilen malların kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir (Morgil, 1982:88).

1985 yılından itibaren IMF ile yeni stand-by anlaşması yapılmamıştır. Böylece IMF denetimi yerini IMF gözetimi ve uyarılarına bırakmıştır. Bunun sonucunda Türkiye, dış finans piyasalarında kredi güvenilirliği arttığı için rahat bir şekilde borç alabilme imkanına sahip olmuştur. Elde ettiği bu güveni sürdürebilmek için birazda rehavete kapılarak artan dış borç yükü faizlerinin bir kısmını kredi kaynaklarından karşılamak zorunda kalmıştır.

1981-1988 döneminde kamu kesimi borçlarının % 50'den fazlası KİT açıklarından kaynaklanmıştır. Şüphesiz bu açıkların oluşumunda; yerel yönetimlerin, fonların ve KİT 'lerin dış borç kullanmaya başlamaları etkili olmuştur (Apak, 1993:197). Türkiye'nin 1987 yılı dış borç yükü, IMF'nin yüksek derecede borçlu ülkeler kategorisine koyduğu ülkelerin dış borç yükü ortalamalarından üzerinde seyretmiştir. Bu yüzden Türkiye 1989 yılından sonra daha önceki yıllarda uluslararası kuruluşlardan rahatlıkla aldığı kredilerde zorlanmaya başlamıştır. 1990 yılından sonra iç borç stokunda da artışlar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1994 yılına

gelindiğinde ise GSMH’da görülen düşüş sebebiyle borç yükü daha da artmıştır (Eğilmez, 2002:80-88).

Yine, bu dönemde kamu gelirleri konusunda da bir takım düzenlemelere gidilmiştir. 24 Ocak Kararlarıyla uygulanmaya başlayan yeni vergi reformu ile dolaysız vergilerin ağırlıkta olduğu vergi gelirleri yapısı, dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Bu konuda en önemli gelişme 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi (KDV) uygulamasıdır. Katma değer vergisinin 1985 yılında uygulamaya başlaması ile birlikte vergi gelirlerinin GSYİH içindeki payı yükselmeye başlamıştır. İkinci önemli değişiklik, yatırımların ve ihracatın teşvik edilmesi amacıyla kurumlar vergisine getirilen istisna ve muafıkların arttırılmasıyla ilgilidir. Öyle ki, uzun yıllar devlete önemli gelir sağlayan bu vergi zamanla mali işlevini yerine getiremeyen bir “istisnalar” vergisi halini almıştır (Uluatam, 1995:19).

Özellikle, 1985 sonrasında vergi sistemine Katma Değer Vergisi’nin dahil olması, dolaylı vergilerin ağırlığını arttırmıştır. Bunun yanı sıra 1980’lerde hızlanan “Fon” uygulaması da dolaylı vergilerin sıçramasında etkili olmuştur. KDV ve Fon biçimindeki dolaylı vergilerin bir özelliği de verginin fiyatlara yansıtılarak uygulanmasından fazla tepki uyandırmamasıdır. Gelir dağılımı açısından daha adil kabul edilen dolaysız vergilerin payının 1980’lerde gerilemesi sorunu bir yana dolaysız vergilerin vergi yükü dağılımındaki dengesizlik devam etmiştir. Kamu gelirlerinin arttırılması konusunda yaşanan bu gelişmeler bütçe açıklarının daha da artmasına neden olmuştur.

Kamu açıklarının artış göstermesi ve 1993 yılında oldukça yüksek seviyelere ulaşması, başta konsolide bütçe olmak üzere çeşitli tedbirler alınmasını gerektirmiştir. Kamu sektöründe görülen bütçe açıkları, iç borçlanma ve faizlerin yükselişi 1994 yılında da devam etmiştir. Hazine giderek artan nakit açığını kapatmak için 3 ay vadeli brüt % 90 faizli hazine bonosu çıkarmıştır. Hazine ile bankalar arasında para piyasalarında meydana gelen rekabet sonucu, bankalar bir yıl vadeli mevduat faizini % 115’e çıkarmıştır. Bunun üzerine Hazine bir yıl vadeli ve % 125 faizli tahvil çıkarmıştır. Merkez Bankası para piyasalarındaki yönlendirme ve denetim görevini yapamayınca spekülâtörler etkili olmaya başlamıştır (Tokgöz, 1999:154-155).

Gerçekleşen bu gelişmeler sonucu, IMF ile 5 Nisan 1994’de yeni bir İstikrar Programı imzalanmıştır. Ancak, 5 Nisan Kararları ile ciddi düzenlemeler yapılamadığı için yapılan icraatlar başarılı olamamış nihayetinde istikrar paketi büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu dönemden sonra, ağırlık verilmesine karar verilen özelleştirme uygulamalarındaki başarısızlık, kamu bürokrasisi, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumları ile ilgili düzenleme çabalarının yetersiz kalması kamu harcamalarındaki artışı engelleyememiş ve borçlanma ihtiyacı giderek artmıştır.

Türkiye, 1989’dan 1996’lara kadarki süreçte gerekli mali disiplini sağlamakta zorlanmıştır, daha sonraları mali disiplin kısmen sağlanmış olsa da kamu kesimi borçlanma gereği sürekli olarak artmıştır. 1996 yılına kadar nakit açığında azalmalar yaşanmasına rağmen, bu tarihten itibaren nakit açığı ciddi bir biçimde artmaya başlamış ve açığın finansmanı iç borçlanma yoluyla sağlanmıştır (Baydur ve Süslü, 2003:195).

Bu dönemde kamu harcamaları kamu gelirlerinden daha hızlı bir şekilde artmış mali disiplin oluşturulamamıştır. Kamu harcamalarıyla kamu gelirleri arasındaki dengesizlik giderek büyümüştür. 1994 krizinden sonra, sorunu kökünden çözecek bir vergi reformu yaparak krizden çıkma yerine; ekonomik denge net aktif vergisi gibi bir defaya özgü vergiler alınması yoluna gidilmiştir. Doğrudan vergi olarak isimlendirilen bu vergilerin yanı sıra dolaylı vergilerde de çok önemli artışlar yapılmıştır.

IMF programları önceki uygulamalara göre 1998 yılından sonra daha sık uygulanmaya başlamıştır. Yapısal önlem veya yapısal reform adı altında yapılan düzenlemeler de makro ekonomik kriterleri aşarak sosyal ve politik bir nitelik haline dönüşmüştür. Makro ekonomik çerçeveden para politikasına, kamu maliyesi politikasından yapısal kamu maliyesi reform programlarına, borç yönetiminden finansal sektör reformu ve yatırım ortamlarının iyileştirilmesine kadar birçok konuda ayrıntılı olarak bilgi verilmeye başlanmıştır (Karabıçak, 2006).

Hükümet 1998 yılı başında üç yıllık bir dönemi kapsayan istikrar programı uygulayacağını ve bu amaçla faiz dışı konsolide bütçe fazlasını arttırmayı, kamu kesimi maaş ve ücretleri ile tarımsal destekleme fiyatlarının belirlenmesinde hedeflenen enflasyonun dikkate alınacağını duyurmuştur. Bu amaçla para programları ve bütçe borçlanmaları üçer aylık dönemler itibarıyla açıklanarak uygulamaya konulmuştur. IMF ile Hükümet, 1998 yılının Temmuz ayında Yakın İzleme Anlaşması imzalamıştır. Hükümetin 12 vergi yasasında yeni düzenlemeler yapan vergi değişiklikleri önerisi, TBMM Meclisi'ndeki görüşmeler sonunda 29 Ekim 1998 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yeni vergi yasasıyla gelir vergisi tarifesi dilimleri genişletilirken dilim sayısı azaltılmış ve vergi oranları yüzde 25-50 aralığından yüzde 15-40 aralığına çekilmiştir. Alt dilimlerde 10 puanlık azalışa karşılık üst dilim 15 puan azaltılmıştır. Kurumlar vergisi oranı yüzde 30'a düşürülmüş, kurumların dağıtılmayan karları üzerinden alınan % 20 oranındaki gelir vergisi stopajı kaldırılmıştır. Gelir vergisi yasasına eklenen geçici bir maddeyle başlangıç zamanı ve kapsam sınırlaması olmayan bir servet affı (vergilendirilmemiş servete ilişkin vergi affı) getirilmiştir. Vergi yasasındaki bu yeni düzenlemelerin yasalasmasından sonra vergi yasasını delme girişimleri başlamış ve son olarak 4444 sayılı yasa ile vergi yasası daha geri bir düzeye çekilmiştir. Vergi yasasındaki indirimler kamu gelirlerinde azalmaya yol açmış, 1999 yılı Mart ayında erken seçim kararının alınması ile birlikte, kamu harcamalarındaki artış, 1999 yılının ilk altı ayında maliye politikasının önemli ölçüde gevşetilmesi sonucunu doğurmuştur (Yıldırım, 2004).

1999 yılında IMF'ye niyet mektubu sunmuştur. IMF'ye verilen niyet mektubunda, Türkiye'de uygulamaya konulacak olan istikrar programının, üç temel unsura sahip olduğu, bunların, kamu sektörü temel fazlasının mümkün olduğunca yüksek tutulması, yapısal reformlar ve tutarlı gelir politikalarıyla desteklenmiş sıkı döviz kuru taahhütleri olduğu belirtilmektedir.

Programın kamu maliyesine ilişkin kararlarında ciddi bir vergi reformu içermeyen, kamu gelir ve harcamalarında etkinlik anlayışından uzak olan önlemler yer almaktadır. Niyet mektubunda, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması vergi sisteminin etkin hale getirilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Ancak, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına yönelik olan mali milat uygulamasının başlamadan sona ermesi ise geleceğe yönelik şüpheleri beraberinde getirmiştir.

Niyet mektubunda, vergi aflarının vergi gelirlerinde azalışa sebep olduğu, bu nedenle gelecekte yeni afların çıkarılmayacağı taahhüt edilmiştir. Ancak, 2001 yılının başlarında alınan vergi borçlarını taksitlendirme ve gecikme faizlerinin affı kararı, programa uyum konusunu tartışılmalı hale getirmiştir. Vergi gelirlerini arttırıcı bir önlem niyet mektubunda yer almazken, kamu finansman dengesinin sağlanmasında, gelir arttırıcı önlemler olarak özelleştirme gelirine başvurulacağı programda belirtilmiştir. Mevcut programda faiz dışı fazlanın arttırılmasına yönelik gelir elde etmede vergilendirilemeyen kesimlerin vergilendirilmesinden çok ekonomik ve sosyal öneme sahip kamu harcamalarının daraltılması ve özelleştirmeye yer verilmesi kararlaştırılmıştır (Ejder, 2002:201).

5. 2000-2007 Dönemi Mali Disiplin ve IMF ile İlişkiler

Bayındırbank'ın Eylül 2000 tarihinde Romanya'daki şubesinin batması Türkiye'deki krizin bankacılık sisteminde başlamasının bir göstergesi olmuştur. Aynı zaman diliminde özelleştirmeye ilişkin tartışmaların yanında cari açığın sürdürülebilir olmadığı tartışmaları yapılmaya başlanmıştır. Açık sürdürülemez diyenler arasında IMF de yer almaktadır. IMF, stand-by anlaşması koşuluna uyulduğu takdirde vermeyi taahhüt ettiği ikinci dilim krediyi de vermemiştir. Böylece, Eylül 2000 tarihinden itibaren finansal piyasalarda başlayan gerginlik Türkiye'yi kriz ortamına sürüklemiştir.

Ülkeyi kriz ortamına götüren bir başka neden de Enflasyonu Düşürme Programının uygulamaya başlaması ile birlikte Hazine'nin iç borçlanma faizlerini düşürmesi olmuştur. Bunun üzerine banka faizleri de düşmüş, bu ise tüketici ve konut kredilerinde dolayısıyla tüketim harcamalarında bir artışa sebebiyet vermiştir. Toplam talepte meydana gelen artışın ithalata yönelmesi, TL'nin değerlenmesinin ihracatın duraklamasına neden olması ve döviz çıkışı nedeniyle bu yönelişin hız kazanması sonucunda cari işlemler dengesi açığının Enflasyonu Düşürme Politikası beklentisinin üzerinde seyretmesine neden olmuştur. TL'nin aşırı değerlenmesi, IMF'nin gözden geçirmeyi ertelemesi ve ticari bankaların açık pozisyonlarını azaltmaya başlamaları ile döviz talebinde artışlar meydana gelmiştir. Bazı yabancı bankaların da devlet iç borçlanma senetlerini satmaları yurt dışına sermaye çıkışına neden olmuştur. Piyasalarda yaşanan döviz sıkıntısı TL talebini de arttırmıştır. Bu durum faiz oranlarında da artışlar meydana getirerek bono fiyatlarında düşüşlere yol açmıştır. Bu gelişmeyle birlikte, portföylerinde büyük miktarlarda hazine bonusu tutan bankaların risklerinde artışlar meydana gelmiştir. Bankalar likidite bulmakta zor durumlara düşmüştür. Bununla birlikte yine portföylerinde hazine bonusu bulunduran yabancı yatırımcılar ileride bonoları satamayacakları endişesiyle piyasaları terk etmeye başlamışlardır. Bütün bu olumsuz gelişmeler faizleri daha da yükseltmiş ülkeyi döviz darboğazına itmiştir (Enç ve Aykaç, 2003:70-71).

Türkiye 2000 yılının Kasım ayında dövize yönelen bu yoğun yığılmayı çok yüksek faiz ile, büyük döviz rezervleri kayıpları ve 7.5 milyar dolarlık ek IMF kredisi ile karşılamaya çalışmıştır. 2001 Şubat krizini takiben kamu kesimi zararları ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesine katılan bankaların ek maliyetlerinin yeniden yapılandırılmasıyla Mart 2001'de 51 katrilyon olan iç borç stoku yıl sonunda 122 katrilyona yükselmiştir. Ancak bu IMF kredilerinin erken itfa amacıyla kullanılması sonucu 2002 Şubat ayı sonunda 118 katrilyon 46 trilyon TL.'ye kadar gerilemiştir. IMF kaynaklarından sağlanan 9.1 milyar dolarlık kredi

sonucu 2002 Ocak ayı itibari ile 38 milyar 627,7 milyon ABD Doları olan dış borç stoku 15 Şubat 2002 tarihinde 47 milyar 819, 9 milyon dolara ulaşmıştır (Uygur, 2001:15).

Hazine hesaplarına aktarılan 9.1 milyar dolarlık IMF kredisinin 3.7 milyar dolarlık kısmıyla, 2001 yılında Merkez Bankası SDR tutarındaki dövize endeksli, vade ve faiz koşulları IMF kredisi ile aynı olan iç borçlanma senetlerinin erken itfa edildiği anlaşılmaktadır. Böylece 13 katrilyon 768.3 trilyon olan senet stokunun 6 katrilyon 129.7 trilyon tutarında azaldığı görülmüştür. Ayrıca, 2002 yılında IMF kredisi karşılığında ihraç edilen iç borçlanma senetleri için yapılması gereken faiz ödemelerinden yaklaşık 570 trilyon lira tasarruf sağlanmıştır. Hazinenin bu operasyonları sonucu 122 katrilyon 199.1 milyon TL olan iç borç stoku 15.02.2002 tarihi itibari ile 117 katrilyon 301.7 trilyon TL'ye gerilemiştir. Böylece iç borç stoku azaltılarak baskı hafifletilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde IMF İcra Direktörleri tarafından onaylanan Türkiye'nin dördüncü gözden geçirmeye ilişkin Ek Niyet Mektubu'nda borçlanma politikasına da yer verilmiştir. Borçlanma politikasına yönelik olarak mektupta risklerin azaltılması ve 2003 yılı finansman durumunun iyileştirilmesi amacıyla piyasa koşulları elverdiği sürece itfa miktarlarının üzerinde borçlanılacağı, Hazine mevduatının yüksek tutulması politikasına Merkez Bankası nezdinde devam edileceği kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra, Mektup'ta yeni Borç Yönetimi Kanunu'nun izin verdiği ölçüde kısa vadeli borçlanma ve ödünç vermeye yönelik bir nakit yönetim mekanizmasının geliştirilmesi yönünde çaba sarf edileceği de yer almıştır (Müsiad, 2002).

IMF ile yapılan Stand-by düzenlemesi çerçevesinde kamu sektöründen elde edilecek faiz dışı fazlanın GSMH'ya oranı yüzde 6.5 olması kabul edilmiştir. Bu hedef sıkı bütçe politikalarıyla 2001'de yüzde 6.7 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, 2002'de faiz dışı fazla hedefi sağlanamamış, bu oran yüzde 3.6'ya gerilemiştir (Sönmez, 2003:80).

2002 yılında gerçekleştirilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programında IMF'ye verilen niyet mektuplarında vergi düzenlemeleri ile ilgili program şu şekilde açıklanmaktadır (Şahin, 1998:498):

1. Dolaylı vergilerin basitleştirilmesi ve nominal faiz geliri üzerinden alınan verginin bozucu etkisinin azaltılması,

2.Yatırım teşvik sisteminin rasyonelleştirilmesi ve yatırım gelirleri üzerinden alınan vergilerin uyumlaştırılması,

3. Gelir vergisi karşılığında vergi kredisi uygulamasının düzenlenmesi.

Stand-by anlaşması kapsamında 2003 yılı için öngörülen yüzde 6.5 oranındaki kamu sektörü faiz dışı fazla hedefi, uygulanmakta olan programa yönelik yurt içi ve yurt dışı güvenin artırılması ve net kamu borç stokunun GSMH içindeki payının azaltılması amacı yeni niyet mektubunda da korunmuştur.

Buna rağmen, dönem boyunca etkin bir vergi sistemi getirilememiş, kayıt dışının önüne geçilememiş, doğrudan vergilerde önemli sayılabilecek adımlar atılamamıştır. Hal böyle olunca, dolaylı vergilere ağırlık verilmiş, vergi yükünü dar ve sabit gelirli aleyhine dağılımı devam etmiştir. Bu durum aşağıda tabloda gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: Konsolide Bütçe Vergi Gelirlerinin Dağılımı (Yüzde).

GELİR, KURUMLAR VE KATMA DEĞER VERGİSİNİN GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI						
(2001 - 2006) (BİN YTL.)						
	Gelir	Vergi Gelirleri	Kurumlar	Vergi Gelirleri	Toplam K.D.V.	Vergi Gelirleri
		İçindeki	Vergisi	İçindeki	Tahsilatı	İçindeki
Yıllar	Tahsilatı	Payı (%)	Tahsilatı	Payı (%)	(Dahilde + İthalde)	Payı (%)
2001	11.579.424	29,1	3.675.665	9,3	12.438.860	31,3
2002	13.717.660	23,0	5.575.495	9,3	20.400.201	34,2
2003	17.063.761	20,2	8.645.345	10,3	27.031.099	32,1
2004	19.689.593	19,5	9.619.359	9,5	34.325.208	34,0
2005	22.817.530	19,1	11.401.986	9,6	38.280.429	32,1
2005	26.849.808	20,3	13.583.291	10,3	42.263.650	32,0
2006	31.727.644	21,0	12.447.354	8,2	50.723.560	33,5
Not: 1988-2005 rakamları mahallî idare ve fon payları hariç ve iadeler dahil tutarlardır.						
(*) önceki yıllarla aynı baza getirmek için, rakamlara iadeler dahil edilmiştir.						
(**) 2006 yılı bütçe kanunu'nda mahallî idare ve fon payları ile ve iadeler dahil olduğundan, aynı baza getirmek için rakamlara mahallî idare ve fon payları ile iadeler dahil edilmiştir.						

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı,http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VII/CVITablo_46.xls.htm

Tablo 1’de de görüldüğü gibi yıllar itibarı (2001-2006) ile toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin önemli bir ağırlığını oluşturan KDV gelirlerinin, gelir ve kurumlar vergisine oranla daha fazla bir paya sahip olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Kamu harcamalarının kontrol altına alınması amacıyla 2003 yılında yayımlanan Devlet Muhasebesi Genel Yönetmeliği’ne uygun olarak hazırlanan Genel Bütçeye dahil daireler ve Katma Bütçeli İdareler Muhasebe Yönetmeliği 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece, uluslararası standartlara uygun istatistiklerin üretilmesi, hesap ve kayıt düzeninde şeffaflık ve tek düzenin sağlanması, bütün işlemlerin kayıt altına alınması, faaliyetlerin daha sağlıklı bir şekilde muhasebeleştirilmesini sağlamak amaçındadır.

Bu amaçla, Kamu Mali Yönetimi Projesi kapsamında yeni bir bütçe kod sistemine geçilmesi için çalışmalar başlatılmış, 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki kuruluşların tamamında yeni bütçe sınıflandırmasına geçilmiştir. Analitik Bütçe Sınıflandırması olarak adlandırılan bu yeni sistem, fonksiyonel sınıflandırmaya, uluslararası karşılaştırmanın yapılmasına, mali saydamlığın artırılmasına, hesap verilebilirliğin geliştirilmesine imkan vermektedir.

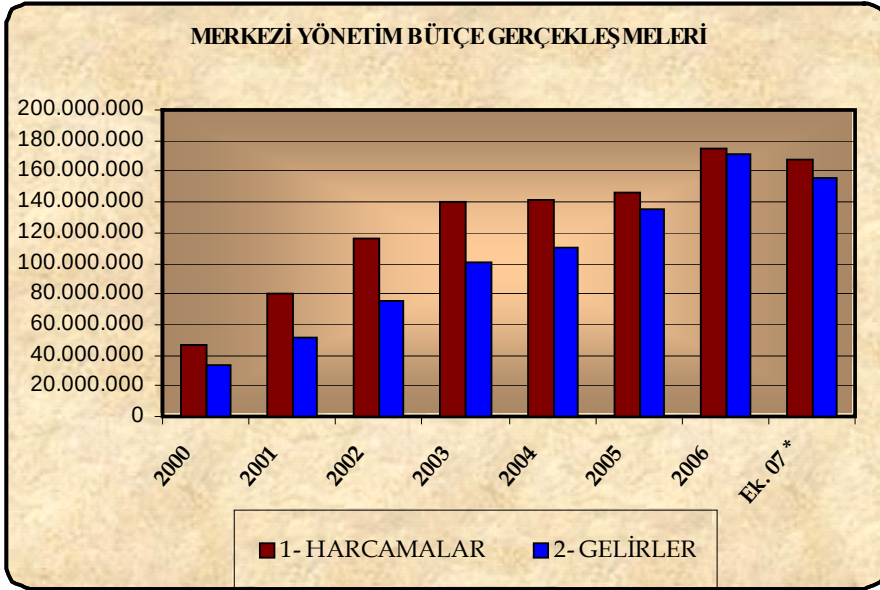
Yine bu dönemde, vergi iadeleri yüzde 13.8 oranında, KIT’lere yapılan transferler yüzde 4.6 oranında artmıştır. Doğrudan gelir desteğinin artırılması sonucu, tarımsal destekleme harcamaları yüzde 33.2 oranında artış kaydetmiştir. Borçlanma faiz oranlarının düşmesiyle iç borç faiz ödemeleri yüzde 2.5 oranında azalmıştır. Dış borç faiz ödemelerinde ise yüzde 5.0 oranında artış meydana gelmiştir (DPT, 2004).

Bu dönemde transfer harcamaları içindeki borç faizi ödemelerinin düşüşü dikkat çekicidir. Devlet piyasalardan istediği imkanlarla borçlanabilme imkanı bulmaya başlamıştır.

Uygulanan sıkı maliye politikası ve yürütülen ekonomik programın bir gereği 2006 yılında; toplam kamu kesimi faiz dışı fazlası GSMH’nın yüzde 6,5’i düzeyinde hedeflenmiş, sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları GSMH’nın yüzde 4,5’i ile sınırlandırılmış, ekonomik performanstaki artışa bağlı olarak elde edilen gelir fazlalarının öncelikli yatırım projeleri haricinde tasarruf edileceği taahhüt edilmiş ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler hariç merkezi yönetim bütçesi program tanımlı harcamaları ile sosyal güvenlik kuruluşları harcamaları toplamına üst sınır mali disipline hassasiyetle riayet edilmesi sonucunda, genel devlet dengesi 2005 yılında ilk defa olarak fazla vermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında faiz dışı fazlanın artması ve faiz giderlerinin bütçe üzerindeki yükünün azalması etkili olmuştur (DPT, 2007).

Bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranına baktığımızda ise 2006 yılında bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranı % 97,7 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında ise bütçe gelirlerinin bütçe giderlerini karşılama oranı 93,2 olarak gerçekleşmiştir (Maliye Bakanlığı, 2006).

Bütçede gerçekleşen gelir ve harcama kalemlerinin 2000 ve 2004 arası mali disipline ilişkin iyileşmenin yıllar arasında mukayesesinin yapılabilmesi açısından aşağıdaki tabloya yer verilmiştir.

Tablo 2: Merkezi Yönetim Harcama Bütçe Gerçekleşmeleri.

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü

<http://www.muhasebat.gov.tr/ekogosterge/2007WEB/bus/bus.xls>,

Tablo 2’ de görüldüğü gibi özellikle 2003’ten sonra elde edilen kamu gelirleriyle kamu harcamalar arasındaki fark istikrarlı bir şekilde azalmıştır. Ayrıca, toplanan gelirlerde 2000’li yılların başlarına göre belirgin bir artış vardır. Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasında mevcut Hükümetin etkili çalışması önemli rol oynamıştır.

Uygulanan ekonomik program sayesinde ekonomide belirgin iyileşmeler sağlanmıştır. Enflasyonun tek haneli rakamlara inmesi, Ulusal paradan altı sıfırın atılması (TL’den YTL’ye geçiş) ve özellikle iç borç stoku içinde sabit getirili menkul kıymetlerin oranı artması bunun bir göstergesidir. Ayrıca, hazinenin uzun vadeli borçlanma imkanları da artış göstermiştir. Bütün bu pozitif gelişmelerin mali disiplinin sağlanmasına olumlu katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç

Mali disiplinin sağlanabilmesi için öncelikli olarak hedeflerin belirlenmesi gerekir. Ancak, başarının temini konusunda yalnızca karar almak yeterli değildir alınan kararların uygulamaya geçirilmesi daha da önemlidir. Ayrıca, ekonomi ve maliye politikalarının başarısında ülke dışında yaşanabilecek olumlu veya olumsuz gelişmelerde etkili olabilmektedir. Kaldı ki Türkiye, Cumhuriyet’in ilanından itibaren hemen her dönem bu gelişmelerden etkilenmiştir.

IMF politikalarının uygulanmadığı yıllarda dış ticaret açıklarının meydana gelmesinde 1970’li yıllarda iki kez yaşanan dünya petrol krizlerinin ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatının da etkisi olmuştur. 1980’li yıllara kadar gerek dünya ekonomisinde yaşanan olumsuz gelişmeler, gerekse içte yaşanan siyasi kargaşa, terör ve popülist politikalar sonucu etkin bir maliye sistemi geliştirememiş, hemen

her dönem harcamalar elde edilen gelirlerin üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, mali disiplin sağlanamamıştır. Türkiye, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla ithal ikameci sanayileşme stratejisinden vazgeçip döviz gelirlerini artırmaya yönelik ihracatı artırıcı önlemlerin yer aldığı bir programı uygulamaya koymuştur. Bu programla IMF'den tam destek alınmıştır. Ancak dış ticarete serbestleşmeyle birlikte ihracattan beklenen artış ithalatın gerisinde kalmış bu da yerli üretimi azaltmıştır. Ayrıca, yapısal reformların yapılamaması borçlanmanın boyutlarını daha da arttırmıştır.

1990'lı yılların başlarından 2000'li yıllara kadar Türkiye koalisyon hükümetleri tarafından idare edilmiştir. Bu süreçte istikrarlı bir seçim dönemi yaşanmamıştır. Seçimler, genellikle zamanından önce yapılmıştır. Siyasi anlamda yaşanan istikrarsızlık IMF ile olan ilişkilere de yansımıştır. Ekonomik istikrarı gerçekleştirmeye yönelik ciddi önlemler alınsa da bu yüzden uygulanamamıştır. Bu şekilde adeta kırılğan bir yapıya bürünen ülke ekonomisi dışsal şoklara karşı direncini de kaybetmiştir.

2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında üst üste yaşanan ekonomik krizler sonrası IMF ile yapılan Güçlü Ekonomiye Geçiş programı çerçevesinde bütçe gelir gider dengesine ve dolayısıyla mali disipline büyük önem verilmiştir. 2002 yılının seçim yılı olması nedeniyle hedeflenen ölçüde mali disiplin sağlanamamıştır. Hükümet, Stand-by anlaşması gereği faiz dışı fazla hedefini 2003 - 2007 yılları arasında büyük ölçüde yakalamıştır. Yüksek faiz dışı fazla toplam bütçe gelirlerinin toplam bütçe giderlerini ne kadar aştığının bir göstergesidir. Yani uygulanan programla birlikte Türkiye Ekonomisi son yıllarda harcamalarının üstünde bir gelir elde etmektedir. Bu şekilde ekonomide yakalanan mali disiplinin sürdürülebileceği beklentisi ile gerek ülke içinde gerekse ülke dışında Türkiye ekonomisine duyulan güven artmıştır. Politika yapımcıların mali disiplini sağlama konusunda ki gayretleri devam ettiği sürece, dış kaynaklı küresel krizler yaşanmadığı takdirde ekonomide gözlenen iyileşmeler devam edecektir.

Kaynakça

Apak, S. (1993), *Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Arslan, İ. (2003), "Türkiye'de İktisadi İstikrarsızlığın Kaynakları: Fiyat İstikrarsızlığı-Üretim İlişkisi (1980-2000)", Basılmamış Doktora Tezi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Baydur, C.M. ve Süslü, B. (2004), "The view of Sargent Wallace on monetary policy: tight monetary policy does not stop inflation : an evaluation of CBRT's monetary policy for 1987-2002", *Journal of Policy Modeling*, 26, , 208-191.

Binay, Ş. (2000), *Tarihsel Süreçte Uluslararası Para Fonu Türkiye İlişkileri*, TCMB Yayını.

Çelebi, A.K. (1998), *Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları*, Emek Matbaacılık, Manisa.

Çölaşan, E. (1998), *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*, Milliyet Yayınları, 7.Baskı, İstanbul.

Dileyici, D. ve Özkıvrak. Ö. (2000), “Yeni Yüzyılda Mali ve Parasal Politikalarda Yeniden Yapılanma” *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı:2, 109-80

DPT, (2007), *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) 2007 Programı*, Ankara, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2007.pdf>.

DPT, (2004), *Ekonomik Gelişmeler, Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü*, Ankara .

Eğilmez, M. (1996), *Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Türkiye*, Creative Yayınları, İstanbul.

Ejder, H. L. (2002), “Kamu Açıkları ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirmesi”, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:3, 208-189.

Enç, E. ve Aykaç G. (2003), “Türkiye’nin IMF Deneyimine Bir Bakış”, *Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 3, 75-57

Erginay, A. (1998), *Maliyesi*, Savaş Yayınları, 16.Baskı, Ankara.

Frey, B. (1978), *Modern Political Economy*, Halsted Press, New York.

Hatiboğlu, Z. (1989), *Yeniden Dirilen Türkiye Ekonomisi*, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul.

Kantarci, H. B. (2005), “Yeni Türk Lirasının Mali Disiplin Bakımından Değerlendirmesi”, *Finans Politik, Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Sayı: 490, 62-59.

Karabıçak, M. (2000), “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, 65-49.

Karabıçak, M. (2006), “IMF’nin Gelişim Süreci, Türkiyede Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan IMF Politikaları ve Uygulama Sonuçları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt:11, Sayı:2, 246-229.

Maliye Bakanlığı, (2006), *Ekonomik Gelişmeler 2006*, Ankara, <http://www.muhasabat.gov.tr/ekogosterge/2006WEB/rapor/2006%20RAPOR.pdf>.

Morgil, O. (1983), *Parasal Büyüme Modelleri ve Para Politikaları*, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayınları, No: 1, Ankara.

MÜSİAD, (2002), *Türkiye Ekonomisi 2002*, 2001 Yılı Değerlendirmesi 2002 Yılı Beklentileri Araştırma Raporu, İstanbul.

Öner, E. (2001), *Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, Maliye Bakanlığı Yayın No:359, Ankara.

Sönmez, M. (2003), *İşte Eseriniz! 100 Göstergede Kurulustan Çöküşe Türkiye Ekonomisi*, İletişim Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.

Şahin H. (2002), *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi, Bugünkü Durumu*, Ezgi Kitabevi, 7.Baskı, Bursa.

Tokgöz, E. (1999), *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi*, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Yaşa, M. (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul.

Uluatam, Ö., Taş. R. ve Kayıran-Dikmen M. (1995), *Türk Vergi Sisteminin Temel Sorunları ve Bir Reform Önerisi*, Türk Harb-İş Sendikası İçin Hazırlanmış Rapor.

Uygur, Ercan, (2001), *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, İmaj Yayınevi, Ankara.

Yıldırım, E. ve Yıldırım R. “1980 Sonrası Uygulanan Maliye Politikaları ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, <http://www.bayar.edu.tr/~msempoz/flashindex1.html>.

Zeytinoğlu, E. (1996), *Ekonomik Doktrinler ve Sistemler*, Mim Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul.